

Тема 9

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

План

1. Соціальний захист людей похилого віку: поняття та принципи.
2. Нормативно-правова база соціального захисту населення похилого віку в Україні.
3. Пенсійне забезпечення людей похилого віку в Україні.

Література:

1. Боднарук М. І., Орловський О. Я., Бурка А. В. Право соціального захисту : навч.-метод. посібник. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 184 с.
2. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення України. 5-те вид. доп. і переробл. Київ : ЦУЛ, 2014. 440 с.
3. Іванова І. Б. Соціальна робота з людьми похилого віку: навч. посіб. Київ : Університет «Україна», 2023. 220 с.
4. Мокрицька Н. П. Право соціального забезпечення: навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 536 с.
5. Право соціального забезпечення в Україні: підручник / О. М. Ярошенко, Г. О. Барабаш, Н. М. Вапнярчук та ін.; за ред. О. М. Ярошенка. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 458 с.
6. Система соціальної допомоги людям похилого віку / уклад. : Я. М. Раєвська, Л. П. Мельник, Ж. В. Мельник. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. 187 с.
7. Соціальний захист та пенсійне забезпечення в Україні / І. В. Ялдин, В. Д. Понікаров, О. А. Федорищева. Харків : Мірошніченко О. А., 2019. 174 с.
8. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р., №1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>
9. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 9 липня 2003 р., № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1057-15#Text>
10. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 р., № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
11. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні: Закон України від 16.12.1993 р. № 3721-XII (редакція від 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text>
12. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 06.12.1991 р., № 1788-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>
13. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р., №3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

Аналіз становища літніх і старих людей свідчить про те, що вони є найбільш соціально незахищеною категорією населення, що потребують особливої уваги з боку держави. Проблеми соціальної захищеності старих людей стали особливо актуальними в результаті всіх соціальних реформ, проведених у нашій країні.

Соціальний захист – це комплекс економічних, соціальних і правових гарантій для громадян літнього й старечого віку, що базуються на принципах людинолюбства й милосердя стосовно нужденних членів суспільства з боку держави. Соціальний захист літніх і старих людей містить у собі всі юридичні й практичні дії в їхніх інтересах. Найважливіше завдання системи соціального захисту в Україні в цей час – підтримка рівня життя літніх і старих людей в екстремальних умовах, сприяння їхньої адаптації до наслідків розвитку ринкової економіки.

Старі люди мають потребу в гарантованому забезпеченні своїх життєво важливих потреб: у надійному житлі, повноцінному харчуванні, створенні сприятливого середовища життєдіяльності й умов для використання залишкової працездатності, людському спілкуванню й увазі, охороні здоров'я, медико-соціальному догляді, а також гідному похованню після смерті.

Вирішення соціально-економічних, сімейно-побутових, емоційно-психологічних проблем старих людей вимагає об'єднання зусиль державних і недержавних структур, широких шарів громадськості й, звичайно, самих старих людей. У встановленні такої єдності ініціативна й чільна роль повинна належати органам соціального захисту населення.

Механізм соціального захисту старих людей реалізується на державних і регіональному (місцевому) рівнях. В останні роки з'явилися різні недержавні суспільні структури. Відбувається постійне об'єднання зусиль державних і суспільних органів з надання соціальної допомоги старим людям.

Державний рівень соціального захисту забезпечує гарантоване надання законодавчо встановлених пенсій, послуг і пільг відповідно до грошових і соціальних нормативів. На регіональному рівні з урахуванням місцевих умов і можливостей вирішуються питання додаткового підвищення рівня забезпечення понад державний. За рішенням місцевих органів можливе встановлення регіональних норм забезпечення, але не нижче закріплених у законодавстві. Прийнято положення про територіальну соціальну службу, що призначається для надання невідкладних заходів, спрямованих на підтримку життєдіяльності літніх і старих громадян, що гостро потребують соціального захисту.

Особливість соціальної політики держави в сучасних умовах складається в переносі центру ваги при здійсненні соціального захисту літніх і старих людей безпосередньо на місцях. Соціальний захист на найближчий період являє собою комплекс додаткових заходів щодо надання матеріальної допомоги старим людям, здійснюваних за рахунок державного й місцевого бюджетів, а також спеціально створюваних фондів соціальної підтримки населення, понад засоби, які виділяються цими фондами, і крім соціальних гарантій, традиційно реалізованих

системою соціального забезпечення.

Основна мета соціального захисту літніх і старих людей – рятування їх від абсолютної вбогості, надання матеріальної допомоги в умовах ринкової економіки, сприяння адаптації цих шарів населення до нових умов.

Напрямки діяльності органів соціального захисту населення літнього й старого віку:

- соціальна допомога (надання старим людям пільг і переваг);
- організація пенсійного забезпечення.

Соціальна допомога літнім та старим людям – це забезпечення в грошовій або натуральній формі, у вигляді послуг або пільг, які надаються згідно з законодавчо встановленими державою соціальними гарантіями щодо соціального забезпечення. Соціальна допомога має характер періодичних й одноразових доплат до пенсій та інших грошових виплат, натуральної допомоги та послуг з метою надання адресної, диференційованої підтримки тим категоріям старих людей, які терплять нужду, ліквідації або нейтралізації критичних життєвих ситуацій, викликаних несприятливими соціально-економічними умовами.

Основними принципами соціальної допомоги на сучасному етапі є:

- принцип адресності, що передбачає надання соціальної допомоги конкретно нужденним особам з урахуванням їхніх індивідуальних здатностей;
- принцип гарантованості, що припускає обов'язкове надання допомоги старим людям, що звернулися в місцеві органи;
- принцип диференційованого підходу при визначенні розмірів і видів допомоги залежно від місця проживання й специфіки умов;
- принцип комплексності, що припускає можливість надання одночасно декількох видів допомоги (грошової, натуральної, у вигляді послуг, пільг і т.ін.);
- принцип самостійності місцевих органів влади й соціального захисту в справі організації й проведення заходів щодо надання соціальної допомоги в сполученні із централізованими заходами;
- принцип соціального реагування, що передбачає перегляд соціальних нормативів у зв'язку зі зростанням вартості життя, підвищенням мінімального розміру оплати праці й прожиткового мінімуму.

Розрізняють такі **види** соціальної допомоги:

1. Термінова соціальна допомога являє собою надання допомоги разового характеру старим людям, які відчують гостру потребу в цьому. Вона означає разове забезпечення безкоштовним гарячим харчуванням або продуктовими наборами; забезпечення одягом, взуттям, предметами першої необхідності; разове надання матеріальної допомоги; сприяння в отриманні тимчасового житла; надання екстреної психологічної допомоги, в тому числі по телефону довіри, та юридичної допомоги в межах своєї компетентності. На деяких територіях у відомстві органів соціального захисту населення знаходяться соціальні аптеки, соціальні лікарні, соціальні їдальні, спеціалізовані магазини, будинки побуту та інші об'єкти, життєво важливі для старих людей. Діють перукарні, пральні, майстерні з ремонту

побутової техніки, які надають послуги та допомогу за доступними цінами для малозабезпечених громадян, основну частину яких складають старі люди.

2. Адресна соціальна допомога в кризовій ситуації надається найбільш вразливим, як правило, самотнім старим людям, а також старшим 80 років. Соціальна підтримка проводиться з урахуванням специфіки регіону.

3. Бригадна форма допомоги важкохворим – це комплексне обслуговування з наданням соціальних та медичних послуг. Соціальні працівники надають хворим послуги побутового характеру, а медичні сестри здійснюють медичний догляд, слідкують за виконанням призначень лікаря.

На сьогодні в Україні створено систему законодавства щодо соціального захисту літніх людей. Законодавчі акти спрямовані на підтримку громадян похилого віку, повернення їх до самостійного повноцінного життя.

Соціально-правовими першоджерелами національного законодавства України вважаються документи, розроблені міжнародним співтовариством. Ст.9 Конституції України проголошує, що «діючі міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надається Верховною Радою України, є частиною національного законодавства».

В Україні право громадян похилого віку на соціальний захист гарантовано Конституцією й конкретизовано в законах України та інших нормативно-правових актах, зокрема, Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», Закон України «Про соціальні послуги», Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та інші.

Система соціального захисту людей похилого віку в Україні на теоретичному та законодавчому рівні закріплена досить ґрунтовно. Проте, ситуація з реалізацією соціальних прав громадян похилого віку вкрай суперечлива, її не можна оцінювати однозначно.

З одного боку, існує велика нормативно-правова база, спрямована на підвищення рівня соціальної підтримки людей похилого віку, що передбачає досить повну реалізацію ними своїх прав, гарантій і пільг; з іншого боку, багато із норм існуючого законодавства не діють, здійснення їх у повному обсязі утруднюється через відсутність ефективних механізмів реалізації, фінансового забезпечення, соціального контролю й відповідальності за невиконання прийнятих законів.

Пенсійне забезпечення – це державна регулярна грошова виплата (із розрахунку на місяць), пенсія, що виплачується у встановленому порядку певним категоріям осіб із соціальних фондів та інших джерел, призначених для цих цілей.

Пенсійні відносини в Україні регулюються Законами «Про пенсійне забезпечення» від 6 грудня 1991 р., «Про обов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003р., «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003р.; «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького й рядового складу органів внутрішніх справ і деяких інших осіб»

від 9 квітня 1992р.

Основними видами пенсій є трудові й соціальні. До трудових належать: пенсія по старості (за віком); пенсія по інвалідності; пенсія з нагоди втрати годувальника; пенсія за вислугу років.

Якщо громадяни за будь-яких причин не мають права на трудову пенсію, їм установлюється соціальна пенсія.

Пенсія по старості (за віком) – це щомісячна довічна виплата особам, які досягли пенсійного віку та мають певний, встановлений законодавством загальний виробничий стаж.

Право на призначення пенсії за віком визначається залежно від набутого страхового стажу при досягненні передбаченого законом віку – 60, 63 або 65 років. Щороку страховий стаж, що дає право виходу на пенсію у 60 років, збільшується на 12 місяців та у 2028 році становитиме 35 років.

Право на пенсію за віком у 2024 році мають особи, яким виповнилося:

- 60 років – за наявності не менше 31 року страхового стажу;
- 63 років – за наявності не менше 21 року страхового стажу;
- 65 років – за наявності від 15 до 21 року страхового стажу.

Окремих категоріям громадян трудова пенсія по старості встановлюється при зниженому виробничому стажі (пільгові пенсії у зв'язку з особливими умовами праці, при неповному виробничому стажі й ін.).

Фінансування виплати пенсій здійснює Пенсійний фонд України за рахунок страхових внесків роботодавців і громадян, а також за рахунок коштів державного бюджету України.

Усі пенсії індексуються у встановленому порядку у зв'язку з підвищенням вартості життя. При підвищенні мінімальних розмірів пенсій усі пенсії збільшуються пропорційно росту їхніх мінімальних розмірів.

Розвиток пенсійного забезпечення на перспективу буде здійснюватися на базі концепції реформи системи пенсійного забезпечення України.

Концепція припускає здійснення поступового переходу до нового накопичувального принципу пенсійного забезпечення зі збереженням пенсійних прав, закріплених діючою пенсійною системою. Реформа передбачає:

- введення системи індивідуального (персоніфікованого) обліку страхових внесків у пенсійний фонд України;
- забезпечення стабільності реальної вартості пенсії, досягнення справедливої диференціації розмірів пенсії на основі трудового внеску, встановлення постійного механізму індексації пенсій за допомогою застосування індивідуального коефіцієнта пенсіонера, виходячи з росту середньої заробітної плати в народному господарстві країни;
- зміцнення фінансової стабільності бюджету пенсійного фонду України для забезпечення своєчасного фінансування виплати пенсій.

Реформування пенсійного забезпечення дозволить перетворити його в ефективний елемент системи соціального захисту населення.